

Алла Тымченко. Многолетняя дружба и научное сотрудничество выдающихся украинских педагогов В. А. Сухомлинского и М. М. Грищенко

Анализ архивных источников, хранящихся в Государственном архиве г.Киева позволяет утверждать, что в жизни В. А. Сухомлинского отдельную веху занимает прочная и трогательная дружба, плодотворное научное сотрудничество с выдающимся украинским педагогом, ученым-исследователем истории становления и развития школы и педагогической науки в Украине, профессором М. М. Грищенко. Ценность для исследования представляет изучение эпистолярия, отзывов М. М. Грищенко на кандидатскую диссертацию В. А. Сухомлинского, на книгу «Сердце отдаю детям», поздравительные телеграммы и документы о деятельности М. М. Грищенко в составе научно-методического совета по координации, научного совета по проблемам высшего педагогического образования при Президиуме АПН СССР, научно-методического совета по педагогике высшей школы аттестационной комиссии Министерства высшего и среднего образования СССР.

Ключевые слова: педагогическое наследие, эпистолярий, кураторская работа, сотрудничество, ученый-исследователь, рецензия, историко-педагогические проблемы.

Alla Tymchenko. Longstanding friendship and scientific cooperation of prominent Ukrainian educators V. O. Sukhomlynsky and M. M. Gryshchenko

The analysis of archival sources stored in the State Archives of Kyiv makes it possible to claim that in V. O. Sukhomlynsky's life there was an important milestone, a strong and moving friendship, fruitful scientific collaboration with the prominent Ukrainian educator, researcher of the history of formation and development of the school and pedagogical science in Ukraine, Professor M. M. Gryshchenko. Study of the epistolary, the review of M. M. Gryshchenko to the candidate's thesis V. O. Sukhomlynsky, of the book "My Heart I Give to Children", of the greeting telegrams and documents about the activities of M. M. Gryshchenko in the Scientific and Methodological Council on Coordination, the Scientific Council on Problems of Higher Pedagogical Education at the Presidium of the Academy of Pedagogical Sciences of the USSR, the Scientific and Methodological Council on Pedagogy of the High School of the Appraisal Commission of the Ministry of Higher and Secondary Education of the USSR makes a special scientific interest.

Key words: pedagogical heritage, epistolary, curatorial work, cooperation, researcher, review, historical and pedagogical problems.

УДК 37:39:37.091.4 В. Сухомлинський

Мухіддін ХАЙРУДДІНОВ

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки та інклюзивної освіти
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна*

**ВПЛИВ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ НА ПЕДАГОГІЧНУ ТВОРЧІСТЬ
В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Творча спадщина видатного педагога сучасності В. О. Сухомлинського величезна, різнопланова, і багатоаспектна. У статті розглядається вплив народної педагогіки на педагогічну творчість В. О. Сухомлинського, що виявляється в народності створеної ним виховної системи. Особливу увагу приділено питанням зближення сучасної сім'ї та школи, роботі з батьками.

Ключові слова: педагогічна спадщина, народна культура, народна педагогіка, система виховання, педагогічна діяльність.

Виховання і суспільні відносини в Україні сягають корінням у духовні і релігійні традиції народу. Одним із основоположних регуляторів взаємовідносин між членами сім'ї, роду, держави і віри в Бога є організація життєдіяльності підростаючого покоління на основі народних цінностей, прийнятих у суспільстві.

Зміст цінностей традиційного виховання і розвитку дітей ґрунтується на орієнтації на здоров'я та повазі до старших. Вихованість і слухня-

ність дітей засновані на шануванні Бога, соціалізації. Соборність – колективізм, умови виживання детермінували колективні принципи співжиття; працю. Спільна праця, заснована на необхідному розподілі обов'язків, відповідних віку і сил; моральність; підпорядкування совісті, базуються на розумінні всемогутності Бога, який є всюдисущим і всемогутнім; скромність, заснована на розумінні різниці між статями, які мають різне призначення в житті; емоційність. Душевність, заснована на

любові, як умові людського існування; придушення гріховної природи, засноване на розумінні того факту, що дитина може бути вільною, наскільки їй вистачить сил; громадянськість; повага верховної влади на основі визнання самодержавності, божественного розподілу порядку в природі і суспільстві.

Серед постулатів вітчизняної народної педагогіки, її основних ідей, можна виділити пріоритет виховання над навчанням, співпраця поколінь (батьків, дітей, бабусь, дідусів), взаємна турбота дорослих про дітей і дітей про дорослих, праця як основа відносин, засвоєння ділового спілкування в грі, інтеграція виховних сил, моральна рівність, осідлість, вкоріненість у тому місці, де народився і виріс та ін.

Українська народна педагогіка знайшла своє втілення в працях філософів К. Ставровецького, Г. Сковороди, С. Гогоцького, П. Юркевича, Д. Чижевського, В. Посевича, О. Потєбні; письменників Т. Шевченка, П. Куліша, І. Франка та ін. Головні ідеї народної філософії: нескінченність світу, вічна змінність життя, людина – центр світобудови; природа як матір – її треба любити; земля – наша годувальниця; хліб всьому голова; свобода – найбільша цінність для людини; кожна людина має жити за законами праці та ін. Отже, українська народна філософія стверджує культ людини і природи.

Важливі аспекти української народної педагогіки розглянуті в книгах Є. І. Сявавко: «Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку» (Київ, 1974), Стельмахович М. Г. «Українська родинна педагогіка» (Київ, 1996), «Вступ до етнопедагогіки»: [Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / В. Б. Євтух, А. А. Марушкевич, Н. М. Дем'яненко, В. В. Чепак; (Київ, 2004), «Етнопедагогіка» / В. Б. Євтух, А. А. Марушкевич, Н. М. Дем'яненко, В. В. Чепак (Київ, 2003), Кіт Г. Г. Українська народна педагогіка: курс лекцій. / Галина Кіт, Галина Тарасенко (Вінниця, 2008), Сухомлинський В. О. – майбутньому педагогу: Наук.-метод. посіб. / [В. Д. Будака, О. М. Пехота, Я. І. Журецький та ін.]; За ред. В. Д. Будака, О. М. Пехоти (Миколаїв, 2004).

Про побут, звичаї і народні обряди українців писали О. Н. Кравець, Н. К. Гаврилюк, М. М. Гайдай та ін.

Василь Сухомлинський був одним із перших радянських педагогів, які займалися розробкою проблеми використання традицій народної педагогіки у практиці сімейного та шкільного виховання. Так, Г. В. Нездомковська пише: «У 50-60-і рр. в зв'язку з ослабленням жорсткого централізованого управління, яке сприяло розширенню прав республік, і рішеннями XX з'їзду КПРС про масову

реабілітацію, в тому числі і репресованих народів, зростає інтерес до вивчення різних аспектів традиційних народних культур. Вченими: В. О. Сухомлинським, Б. А. Олександровим, В. Х. Арутюняном, В. Ф. Афанасьєвим, Г. Н. Волковим, А. Ш. Гашимовим, К. Ш. Ахіяровим, Я. І. Ханбіковим активно досліджуються різні аспекти народної педагогіки [1, 157–163].

У даній статті ми розглядаємо вплив на педагогічну творчість В. О. Сухомлинського народної педагогіки. Сам педагог писав: «Я, перш за все, вчитель, народний вчитель. Тридцять два роки працюю в школі, весь час в селі. Дід мій був кріпаком і помер на ниві, присівши відпочити на хвилину. Батько мій – член партії з 1920 року, наказав мені: ніколи не забувай, що твій корінь – в трудовому народі» [2]; «...я не з пальця висмоктав ту істину, що наших радянських дітей можна виховувати тільки добром, тільки ласкою, без покарань ... », «Скільки я буду жити, стільки буду перевіряти в своїй школі правдивість істини, в яку я щиро і глибоко вірю: людину можна виховати тільки добром» [3].

Василь Сухомлинський, глибоко проникаючи в суть народної педагогіки, підкреслював важливість вивчення моральних ідей, які випливають із глибин педагогічних поглядів народу. Він вважав, що, незважаючи на багатство і велике практичне значення народної педагогіки, вона належним чином не вивчається, і глибокі дослідження з цієї проблеми не проводяться. «Про народну педагогіку ніхто досі серйозно не думав, і, мабуть, це завдало багато лиха педагогіці, – писав він. «Я впевнений, що народна педагогіка – це осередок духовного життя народу. У народній педагогіці розкриваються особливості національного характеру, обличчя народу. Характер народу, душа народу, його думи і сподівання, моральні ідеали особливо яскраво проявляються в створених ним казках, думах, легендах, приказках і прислів'ях» [4, 21].

Василь Сухомлинський геніально проклав у майбутнє тенденції та закономірності попередніх етапів розвитку освіти в Україні, що дозволило йому створити педагогічну систему, яка включає народні педагогічні скарби: довіра до дитини; отримання знань без примусу; виховання без покарань; співпраця батьків, вчителів і дітей; висока моральність; праця як творчість; свобода вибору поведінки, вчинків, способу життя; відповідальність за свій вибір.

Базові ідеї виховання В. Сухомлинський озвучив у книзі «Серце віддаю дітям». Він вважав, що виховання посіло провідне місце у формуванні духовно багатого, гармонійного і щасливої особистості. В школі народного вчителя процес виховання

був дуже ефективним, оскільки вирішувалося на міжособистісному рівні: дитина – дитина, дитина – колектив, дитина – вчитель.

До основних етнопедагогічних поглядів В. О. Сухомлинського ми відносимо такі напрямки його педагогічної діяльності:

Ставлення до дитини. Вся система діяльності павлівського вчителя пройнята високими принципами гуманізму, глибокою повагою до особистості дитини.

Коли його запитували: «Що найголовніше було в його житті?», «він відповідав: «Любов до дітей!» Щира любов до дітей і справжня педагогічна культура, за В. Сухомлинським, поняття нерозривні. Він вважав, що вчитель зобов'язаний уміти дорожити дитячою довірою, визнавати беззахисність дітей, бути для них утіленням добра і справедливості. Без цих якостей не може бути вчителя.

«Якщо вчитель став другом для дитини, якщо ця дружба осяяна шляхетним потягом, поривом до чогось світлого, розумного, в серці дитини ніколи не з'явиться зло. І якщо в школах є насторожені діти, які наїжачилися, недовірливі, а іноді й злі діти, то лише тому, що вчителі не пізнали їх, не знайшли підходу до них, не зуміли стати їхніми товаришами. Виховання без дружби з дитиною можна порівняти з блуканням у п'їтьмі» [5, 21].

Василь Олександрович – гідний спадкоємець гуманістичної традиції. У Павлівській середній школі виховання без покарань було педагогічним принципом всього педагогічного колективу.

До прекрасного через прекрасне. «У світі є не тільки потрібне, корисне, але і красиве. З того часу, як людина стала людиною, з тієї миті, коли вона здивилася на пелюстки квітів і вечірню зорю, вона почала вдивлятися в саму себе. Людина осягла красу ... Краса існує незалежно від нашої свідомості і волі, але вона відкривається людині, нею осягається, живе в її душі ... ».

Серед різноманітних засобів виховання, саме виховання красою для Василя Сухомлинського на першому місці. Саме звернення до краси, облагоджування душі, переживання краси і знімає «товстошкірість», стоншує почуття дитини настільки, що вона стає сприйнятливою до слова, а значить – виховується. Краса – засіб виховання чуйної совісті. Вже у дитинстві – і особливо в підлітковому віці – людина повинна навчитися індивідуально освоювати естетичні цінності. Важливо, щоб це освоєння продовжувалося все життя [5, 175].

Наукові знання і знання людські. Праця і культура, вся життєдіяльність сучасної людини з кожним роком все більше залежать від рівня її

духовності, моральної позиції. Духовну повноту і насиченість життя може дати тільки широка, різнобічна освіта, допитливе пізнання світу, активне прагнення до знання, радість знання» [5, 105].

Трудове виховання. Інший ідеал комуністичного виховання – праця як основа виховання нової людини – в теорії і практиці Павлівської школи наповнювався також незвичайними для радянської педагогічної думки особистісною спрямованістю і духовно-моральним змістом.

Головне полягало в тому, що педагогічно організована праця виступала нічим не замінним засобом виховання. «Що означає ідея: праця – основа всебічного гармонійного розвитку? У практичній роботі з дітьми та підлітками це означає, що від праці йдуть міцні нитки до інтелектуального, морального, естетичного, емоційного, фізичного розвитку, до становлення ідейної, цивільної основи особи» [5, 130].

Василь Сухомлинський надавав великого значення в своїй педагогічній діяльності основним засобам народної педагогіки: прислів'ям, загадкам, пісням, казкам, як скарбниці педагогічних ідей. Наприклад, він сам любив розповідати дітям казки, разом з ними співав народні пісні, організовував народні гуляння, свята. Його учні самостійно вигадували казки, писали твори з прислів'ями, розв'язували народні завдання-загадки. В оформленні школи, класів, кабінетів використовувалися елементи народної творчості.

Ставлення Сухомлинського до народних прислів'їв, як до педагогічних мініатюр, було настільки захопленим, що за їх зразками він створював свої афоризми. Він вважав ефективними народні форми збереження і поширення педагогічної мудрості. Ось деякі з побажати і повчальних заповідей В. О. Сухомлинського: «У який би далекий куточок нашої Батьківщини не закинула тебе доля, не забувай своєї коліски», «Справжня свобода сина і доньки – бути слухняними дітьми». Народні прислів'я лежать і в основі заповідей В. О. Сухомлинського, наприклад: «Три лиха є у людини – смерть, старість і погані діти», – повчає українська народна мудрість. Старість невідворотна, смерть невблаганна, перед ними ніхто не може закрити двері свого будинку. А від поганих дітей будинок можна вберегти, як і від вогню. І це залежить не тільки від батьків, але і від самих дітей ». Або ще: «Бережи честь з молодю, й не розкидай по дрібницях силу своєї душі. Якщо будеш розкидатися в ранній юності, якщо будеш без кінця захоплюватися – вступиш в зріле життя людиною з порожньою душею».

У працях В. О. Сухомлинського отримали всебічний розвиток ідеї народної педагогіки. При

вивченні рідної мови і бесідах про рідну мову Василь Олександрович постійно запевняв учителів і батьків: «Словом своїм діди і прадіди наші передавали нам свої заповіді, свою любов до рідного краю і, насамперед, – любов до рідної мови». Духовна єдність підростаючого покоління з народом забезпечується знанням рідної мови, «... від кожного дитячого серця простягаються нитки до того великого і вічного, ім'я якому – народ, його невмируща мова, його культура, слава його численних поколінь, які спочивають на кладовищах, і майбутні тих, які народяться. Через посередництво слова дитина стає сином народу». «Мова – духовне багатство народу», – пише він. «Скільки я знаю мов, стільки разів я – людина», – говорить народна мудрість. Але багатство, втілене в скарби мов інших народів, залишається для людини недоступним, якщо вона не опанувала рідною мовою, не відчула її краси.

На його думку, мовна культура людини – це дзеркало її духовної культури. «Найважливішим засобом впливу на дитину, що ошляхетнює її почуття, душу, думки, переживання», – стверджує педагог-мислитель, – «є краса і велич, сила і виразність рідного слова» [6, 46].

З цього приводу В. Сухомлинський писав: «Народність виховання має в наші дні глибокий сенс у тому, щоб людина в стосунках з іншими людьми вибирала вищу радість свого життя, щоб взаємне спілкування і духовне збагачення ставали невичерпним джерелом повноти і багатогранності життя. В людині, своєму співвітчизникові – далекому і близькому – кожен громадянин нашого суспільства мусить бачити, відчувати найбільше багатство, без якого неможливо жити» [7].

Ми переконані, що Василь Сухомлинський вніс багато нового в розробку проблеми сімейного виховання, удосконалюючи і далі розвиваючи традиції народної педагогіки. Особливе значення має формування моральності, духовності. Він писав про те, що слід прищеплювати юним поколінням моральність, не декларування моральних заповідей, у поєднанні з погрозами покарання, а, перш за все, особистим прикладом [8, 124].

Принципи моралі і моральності мають допомогти дітям вирости відповідальними за свої вчинки. Але моральні принципи потрібно не тільки знати, а й дотримуватися їх: нагодувати голодного, напоїти спраглого, одягнути голого, прийняти мандрівника до свого дому, відвідати хворого, відвідати ув'язненого, поховати померлого. Якої б віри не дотримувалася сім'я або й взагалі не дотримались ніякої, людина завжди має можливість творити добро і уникати зла.

Отже, в працях В. О. Сухомлинського розкриваються ідеї про необхідність відродження прогресивних педагогічних традицій народу, широке впровадження їх у сім'ю і школу. Він вважав, що повноцінне виховання молоді не можна організувати без могутніх засобів народної педагогіки.

Спираючись на багату педагогічну спадщину українського народу, Василь Олександрович використовував все різноманіття форм, методів і засобів народної педагогіки в своїй славетній педагогічній діяльності. У цьому видатний педагог Сухомлинський вбачав один із шляхів піднесення національної самосвідомості народу, розвитку національної культури.

На думку Василя Сухомлинського, справжнім осередком культури має стати школа, в якій ключовими повинні бути культ Батьківщини, культ людини, культ книги, культ рідної мови. Основне завдання школи – відтворити в кожному поколінні рідний народ.

Ґрунтуючись на досягненнях національної та загальнолюдської культури, В. О. Сухомлинський створив педагогічну систему, яка включає народні педагогічні скарби. Принцип народності у виховній системі В. О. Сухомлинського, безумовно, гуманістичний та інтернаціональний. Велика увага в його педагогічному доробку приділяється вихованню дітей у дусі миру, дружби народів.

Народна педагогіка В. О. Сухомлинського визнавала особистість дитини як найвищу цінність. Його виховання працею, колективом, красою, природою має бути глибоко осмислене і продовжено новим поколінням педагогів-дослідників.

Список використаних джерел

1. Нездемковская Г. В. Зарождение и развитие этнопедагогика // Вестник ТГУ. – 2009. – №325. – С. 157 – 163
2. Сухомлинский В. А. О себе. Воспитать человека/*vp-ch.ru/node/56*
3. Соловейчик С. Л., Рассказывайте о Сухомлинском, «Юность», 1971, № 4.
4. Сухомлинский В. А. Проблемы воспитания всесторонне развитой личности. Антология педагогической мысли / Укр. ССР. Сост. Н. П. Калиниченко. – М., 1998. – С.21.
5. Сухомлинский В. А. О воспитании – Москва: Политическая литература, 1982 .
6. Кайдарова Аймен Народная педагогика в педагогической деятельности В.А. Сухомлинского – Серия: Педагогичні науки Наукові записки: Випуск 123 (I), С.46
7. Сухомлинский В. А. Народный учитель/<https://nsportal.ru/.../vasukhomlinskiy-narodnyu-uchitel/>
8. Хайрулдинов М. А.В. А. Сухомлинский и И. Гаспринский о воспитании и образовании/ Наука і освіта, 2001, №5. – С.123–127.

References

1. Nezdemkovskaya G.V. Zarozhdeniye y razvytye etnopedahohyky [The origin and development of ethnopedagogy] // Vestnyk THU. – 2009. – №325. – p. 157 – 163[in Russian]
2. Sukhomlinsky V.A. O sebe. Vospytat cheloveka [About Me. To educate the person] / vp-ch.ru / node / 56 [in Russian]
3. Soloveichik S.L. Rasskazyvaite o Sukhomlynskom, "Iunost", Tell about Sukhomlinsky, "Youth", 1971, № 4 [in Russian]
4. Sukhomlinsky V.A. Problemy vospytaniya vsestoronne razvytoi lychnosti. Antolohiya pedahohycheskoi mysly [Problems of education comprehensively developed personality. Anthology of pedagogical thought] / Ukr. THE USSR. Comp. N.P. Kalinichenko. M., 1998. – p. 21[in Russian]
5. Sukhomlinsky V.A. O vospytanyu [About education] – Moscow: Polytycheskaia lyteratura, 1982. [in Russian]
6. Kaydarova Aymen Narodnaia pedahohyka v pedahohycheskoi deiatelnosti V.A.Sukhomlynskooho [Folk pedagogy in the pedagogical activity of V.A.Sukhomlinsky] – Serii: Pedahohichni nauky Naukovi zapysky: Vypusk – 123 (I), P.46 [in Russian]
7. Sukhomlinsky V.A. Narodnyi uchitel [Narodny teacher] / <https://nsportal.ru/.../vasukhomlinskiy-narodnyy-uchitel/>[in Russian]
8. Khairuddinov M.A. V.A. Sukhomlinsky and I. Gasprinsky on upbringing and education / Science and Osvita [Sukhomlynskiy y Y. Hasprynskiy o vospytanyu y obrazovanyu/ Nauka i osvita], 2001, No. 5 – P. 123–127. [in Russian]

Мухиддин Хайруддинов. Влияние народной педагогики на педагогическое творчество В. А. Сухомлинского

Творческое наследие выдающего педагога современности В. А. Сухомлинского огромно, разнопланово, и многоаспектно. В статье рассматривается влияние народной педагогики на педагогическое творчество В. А. Сухомлинского, проявляющее в народности, созданной им воспитательной системы. Особое внимание уделено вопросам сближения современной семьи и школы, работе с родителями.

Ключевые слова: педагогическое наследие, народная культура, народная педагогика, система воспитания, педагогическая деятельность.

Mukhiddin Khairuddinov. The influence of folk pedagogy on the pedagogical creativity of V. A. Sukhomlinsky

One of the effective ways of educating a full-fledged, harmoniously developed, tolerant personality is an appeal to the traditions of popular pedagogy that covers all aspects of education: labor, physical, patriotic, moral, ecological, aesthetic, etc. Each nation has its own original national pedagogical culture, but at the same time there is much in common in the pedagogical culture of different peoples.

The creative heritage of the outstanding teacher of modern times Sukhomlinsky is huge, diverse, and multifaceted. The article examines the influence of popular pedagogy on the pedagogical creativity of VA Sukhomlinsky, which manifests in the people, the educational system that he created. Particular attention is paid to the issues of rapprochement of the modern family and school, work with parents.

Key words: pedagogical heritage, folk culture, folk pedagogy, system of upbringing, pedagogical activity.